

Rusya'nın Doğu Akdeniz Politikalarında Enerji Güvenliği Bağlamında EastMed Projesinin Yeri

Doç. Dr. Muharrem Hilmi ÖZEV

Zuleykha KAZIMOVA

ÖZET

Doğu Akdeniz'de son yıllarda enerji keşfedilmesi bölgesel ve küresel dengelerin gözden geçirilmesine neden olmuştur. Bölgenin yeni oluşumlarından biri de enerji alanında iş birliği geliştiren İsrail, GKRY ve Yunanistan ortaklığı olmuştur. Ortak geliştirilen EastMed projesi ile Avrupa kıtasına enerji arzı gerçekleştirilmesi planlanmış, Rusya ise buna alternatif politikalar geliştirmeye çalışmıştır. Rusya dünyanın farklı bölgelerinde faaliyetlerini artırarak çok kutuplu bir dünya düzeninin inşasında önemli bir role sahip olmayı hedeflemektedir. Bu süreçte dünyanın en fazla enerji ihraç eden ülkelerinden biri olan Rusya'nın dış politika araçlarından biri de kuşkusuz enerji politikalarıdır. Bu bağlamda EastMed projesi Rusya'nın Kuzey Akımı ve Türk Akımı gibi Avrupa'ya enerji aktaran hatlarına alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Rusya, Avrupa pazarının talep güvenliğine fazlasıyla bağımlı olduğundan, dünyanın farklı bölgelerinde ve Doğu Akdeniz bölgesinde faaliyetlerini artırarak bu bağımlılıktan kurtulmayı hedeflemektedir. Çok kutuplu dünyanın güçlerinden biri olma hedefi güden Rusya, dünyanın farklı enerji bölgelerinde aktif bir rol oynamaktadır. Doğu Akdeniz ülkeleriyle enerji alanında ilişkiler daha çok Batı gücünü dengeleme politikaları çerçevesinde geliştirilmiş, projenin rafa kalkmasında Rusya'nın denge politikaları önemli rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok kutupluluk, Doğu Akdeniz, Küresel Enerji Politikaları, EastMed, Kuzey Akım, Türk Akımı

ABSTRACT

Energy discoveries in the Eastern Mediterranean in recent years have led to a review of regional and global balances. One of the new formations of the region is the partnership between Israel, the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus and Greece, which has developed cooperation in the field of energy. With the jointly developed EastMed project, it is planned to supply energy to the European continent, while Russia has tried to develop alternative policies. Russia aims to play an important role in the construction of a multipolar world order by increasing its activities in different regions of the world. In this process, energy policies are undoubtedly one of the foreign policy tools of Russia, which is one of the world's largest energy exporters. In this context, the EastMed project has emerged as an alternative to Russia's energy transmission lines to Europe such as Nord Stream and Turkish Stream. Since Russia is highly dependent on the demand security of the European market, it aims to get rid of this dependence by increasing its activities in different parts of the world and in the Eastern Mediterranean region. As Russia aims to become one of the powers of the multipolar world, Russia plays an active role in strengthening energy cooperation in different energy regions of this world. Energy

relations with the Eastern Mediterranean countries were mostly developed within the framework of policies of balancing Western power, and Russia's balancing policies played an important role in the shelving of the project.

Keywords: *Multipolarity, Eastern Mediterranean, Global Energy Policies, EastMed. Nord Stream, Turkish Stream*

Giriş: Rus Dış Politikasında Enerjinin Rolü

Rusya dünyanın farklı bölgelerinde faaliyetlerini artırarak çok kutuplu bir dünya düzeninin inşasında önemli bir role sahip olmayı hedeflemektedir. Bu süreçte dünyanın en fazla enerji ihraç eden ülkelerinden biri olan Rusya'nın dış politika araçlarından biri de kuşkusuz enerji politikalarıdır. Rusya ekonomisinin önemli bir bölümünü enerjiden elde edilen gelirler oluşturduğundan, enerji güvenliğinin sağlanması kritik önem taşımaktadır. Avrupa pazarının talep güvenliğine fazlasıyla bağımlı olan Rusya, dünyanın farklı bölgelerinde faaliyetlerini artırarak bu bağımlılıktan kurtulmayı hedeflemektedir. Bu nedenle Rusya'nın çok kutuplu dünyanın kutuplarından biri olma yolunda üstlendiği görevlerden biri de enerji güvenliğini sağlamaktır. Rusya, bu sebeple dünyanın farklı enerji bölgelerinde enerji iş birliğinin güçlendirilmesinde aktif bir rol oynamaktadır. Rusya, Post-Sovyet ülkelerinde zaman zaman enerjiyi bir dış politikada baskı aracı olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Ancak Doğu Akdeniz ülkeleriyle enerji alanında ilişkiler daha çok Batı gücünü dengeleme politikaları çerçevesinde geliştirilmektedir. Rusya stratejik bölgede enerji politikalarında rol oynayarak konumunu güçlendirmek ve böylece uluslararası arenada küresel bir güç olma hedefine daha da yaklaşmaktadır.

Rusya'nın Vladimir Putin yönetiminde güçlü bir devlet olarak uluslararası arenaya dönmesinin en önemli nedenlerinden biri de şüphesiz petrol fiyatlarındaki ani artış olmuştur (Shevtsova, 2007:895). Vladimir Putin'in iktidara gelişine denk gelen dönemde petrol ve gaz fiyatlarındaki artış Rusya ekonomisini yaklaşık %7 büyümesine sebep olmuştur (Stent, 2008: 1093).

Rusya OPEC gibi petrolle ilgili birçok konuyu yönetme ve karar verme kapasitesine sahip uluslararası bir kuruluşun bünyesinde hareket etmediğinden, enerji politikalarında etkili alan olan doğalgazın ihracat miktarını ve fiyatını belirleyebilmektedir. Ukrayna krizi sonrası AB ile yaşanan sorunlar nedeniyle bu durum kesintiye uğramış olsa da Rusya Federasyonu doğalgaz alanında önemli gelirler elde etmektedir (Sevim, 2014 :91).

Rusya'nın yeni pazarlara açılma gereksiniminin bir başka nedeni de Rusya ekonomisinin enerji gelirine fazla bağımlı olmasıdır. Cukrowski, petrol fiyatlarında %10'luk bir değişimin Rusya GSYİH'si üzerinde yüzde 2,2'lik bir etkiye sahip olduğunu iddia etmektedir (Cukrowski, 2004: 286). Diğer bir deyişle, dünya çapında petrol fiyatlarında 1 dolarlık bir düşüş, Rusya'nın döviz gelirinde 2 milyar dolarlık bir düşüşe neden olmaktadır (Yılmaz., Yakşı, 2016: 51). Rusya, GSYH'sinin %25'ini ve ihracatının gelirlerinin %70'ini

enerji kaynaklarından karşılamaktadır. Rusya ürettiği enerji kaynaklarının %45'ni ihraç etmektedir (Bushuev, Mastepanov, 2015: 24). Dolayısıyla Rusya'nın çok kutuplu dünyanın kutbu olma mücadelesinin en büyük zorluklarından birinin, ekonomisinin enerji kaynaklarından elde edilen gelirlere aşırı bağımlılığı sorunu olduğu söylenebilir.

Rusya Federasyonu, kanıtlanmış doğal gaz rezervleri açısından dünyada ilk sırada yer almaktadır. Dünyada %19,1 pay ile 38,0 trilyon metreküp kanıtlanmış doğal gaz rezervine sahiptir (BP, 2020: 34). Ülke doğalgaz ihracatının çoğunu Avrupa Birliği'ne yapmaktadır. Rusya Avrupa ile son dönemde yaşanan sorunlar nedeniyle Asya ülkelerine yönelmiş olsa da Avrupa Birliği (özellikle Almanya) için önemli bir tedarikçi olmaya devam etmektedir. Rusya, 2019 yılında sadece Almanya'ya 55,6 milyar metreküp doğal gaz ihraç etmiştir (BP 2020:43).

Rusya %15,2 (157,1 milyar ton) ile ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci kömür rezervine sahiptir (BP, 2020: 44). Enerji kaynağı olarak kömür, doğalgaz ve petrol kadar öncelikli olmasa da ülke bu alanı geliştirme politikalarını sürdürmektedir.

Rusya Federasyonu, petrol rezervleri bakımından dünya petrol üretiminin %6,2'sine (10,7 milyon varil) sahiptir. Bu rezervin günlük olarak 3 milyonunu iç tüketimde harcamakta, geri kalanını ihraç etmektedir (BP, 2020: 14).

Nükleer enerji alanında da Rusya dünyanın önde gelen ülkelerinden birisidir. Rusya'nın nükleer enerji konusundaki tecrübesi, 1954'te dünyanın ilk nükleer santralini kurduğu Sovyetler Birliği'nde başlamıştır (Aydoğan., Teslova, 07.04.2015). Rusya bu alanda tecrübesini sadece ülke içinde değil, ülke dışındaki bölgelerde de kullanmaktadır. Türkiye Mersin Akkuyu Nükleer Santral Projesi, Baltık Nükleer Santrali Projesi örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Rusya, İran'la uranyum zenginleştirme çalışmaları yürütmektedir. Hindistan ile yapılan çalışmalar neticesinde yaklaşık 20 santralin üretime başlayacağı bilinmektedir (Atomnaya Energiya 2.0, 08.10.2018). 2017 yılında Mısır'da da ilk nükleer santralin inşası ile ilgili anlaşmaya varılmıştır (Prime, 23.10.2019).

Rusya Federasyonu'nun enerji politikaları bağlamında önemli hedefleri, hayati önem taşıyan enerji ihracatının sürekliliğini sağlamak, tek taraflı değil karşılıklı bağımlılıklar oluşturmak ve devletlerle uzun vadeli anlaşmalar yaparak talep güvenliğini sağlamaktır.

Rus dış politikasının vektörleri Asya, Avrupa ve eski SSCB bölgeleri olarak tanımlanabilir (Afanasyev., Sokolov, 2010). Asya-Pasifik, dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerine sahip bölgelerinden birisidir. Özellikle Çin ve Hindistan'da sürekli büyüyen endüstriler nedeniyle enerji talebi artmaktadır. Bu durumda, enerji güvenliğini sağlamak için Rusya'nın bölgeye ilgisi artmaktadır. Bu bağlamda, Vladimir Putin'in Mayıs 2014'te Çin Halk Cumhuriyeti'ni ziyareti son derece önemlidir. Müzakereler sonucunda Rus gazının Çin'e arzı konusunda anlaşmaya varılmıştır (Medzhidova, 2015:20). Toplam değeri 400 milyar dolar olan anlaşmaya göre Rusya 2018 yılından itibaren 30 sene boyunca Çin'e her yıl 38 milyar metreküp doğal gaz sağlayacaktır (BBC Türkçe, 21.05.2014).

Rusya için stratejik açıdan en önemli bölgelerden biri de eski SSCB bölgesidir. Rusya'nın bu bölgedeki enerji politikalarının en önemli sorunu geçiş bölgeleri ile ilgilidir. BDT

(Bağımsız Devletler Topluluğu) alanında entegrasyon ve Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun kurulması, bölgesel iş birliğinin gelişmesinde önemli bir etkiye sahiptir (Kremlin, 15.07.2008). Bölgede Rusya'nın karşı karşıya olduğu temel sorunlardan biri, enerji ilişkilerinin kademeli olarak siyasallaşmasıdır. Ukrayna ve Belarus ile yaşanan sorunlar bu durumun en bariz örneklerinden birisidir. Rusya'nın yaşadığı sıkıntılara örnek mali kayıplarının yanı sıra en önemli pazarı Avrupa'ya arzın kesilmesi gösterilebilir. Bu durum aynı zamanda Rusya'nın güvenilirliğini zedelemekte ve diğer ülkelerle iş birliğini zorlaştırmaktadır.

Bugün Rusya'nın Avrupa devletleriyle farklı düzeylerde ilişkileri vardır, ancak ilişkiler Ukrayna krizinden sonra bozulmaya başlamıştır. Bu gerginlik günümüze kadar devam etmektedir. Avrupa Birliği, enerji alanında Rusya'ya bağımlılığını azaltmak için çeşitli politikalar uygulamaktadır ancak Rusya hala Avrupa Birliği'nin en büyük enerji ihracatçısı olmaya devam etmektedir. Bugün Rusya'nın enerji kaynaklarının birincil yönü Avrupa'dır. Diğer faktörlerin yanı sıra, Rusya iç boru hatlarının Avrupa pazarlarına uygun bir şekilde düzenlenmesi, Rusya'nın Avrupa pazarından kolayca vazgeçemeyeceğini göstermektedir (Medzhidova ,2015) Rusya, 2019 yılında Avrupa Birliği'nin doğalgaz ihtiyacının %41'ini karşılamıştır (Eurostat, 2019). Ayrıca, Rusya-Almanya işbirliği neticesinde ortaya çıkan Kuzey Akım-2 projesi, Balkan denizi üzerinden Rusya'dan Almanya'ya doğrudan bir boru hattıyla bağlanarak Ukrayna'nın transit ülke olma şansını ortadan kaldırmıştır. Bunun ekonomik gelirin yanı sıra Rusya'ya önemli bir siyasi güç kazandıracağı düşünülmektedir. Bu nedenle son yıllarda Doğu Akdeniz'de bulunan enerji kaynakları, Rusya ile Avrupa Birliği arasında enerji alanında bir çekişme ortamı sunmaktadır.

Rusya'nın Enerji Talep Güvenliği

Rus ekonomisinin enerji kaynaklarına aşırı bağımlılığı nedeniyle, çok kutuplu dünyanın bir parçası olma yolundaki en büyük zorluğun enerji güvenliğinin sağlanması sorunu olduğu söylenebilir. Rusya Federasyonu'nun 28 Aralık 2010 tarihli 390-FZ güvenlik kanununa göre, "enerji güvenliği" terimi "bireyin, toplumun ve halkın hayati önemde enerji çıkarlarının iç ve dış tehditlere karşı koruma durumu" olarak belirlenmiştir (Consultant, 28.12.2010). Rusya'nın enerji güvenliğine yönelik dış tehditler jeopolitik ve ekonomik temellidir. Ayrıca iç ve dış tehditler birbirini etkileyebilmektedir. Dış tehditler, enerji kaynaklarının ihracatının durdurulması, satış pazarının yetersiz coğrafi kapsamı ve enerji sektörünün gelişiminin dünyadaki siyasi duruma bağlı olması gibi faktörlerdir (Fedina., Utenkov., Gorshkov, 2020:195).

Rusya'nın enerji güvenliği üzerindeki en önemli baskı faktörlerinden biri, Ukrayna krizine tepki olarak Rusya'ya siyasi ve ekonomik yaptırımların uygulanmasıdır. Ayrıca, Avrupa Konseyi Başkanı Donald Tusk, Rusya ile mücadele kapsamında Avrupa Enerji Birliği'nin kurulmasını desteklemektedir (Aizyatulova., Mereminskaya, 23.04.2014).

Rusya'nın Avrupa Birliği ile coğrafi yakınlığı ve daha önce mevcut olan boru hatlarının varlığı nedeniyle, enerji güvenliğini sağlamak ve bu alanda iş birliğinin geliştirilmesi son derece önemlidir. Ayrıca Rusya, Avrupa ülkelerinin her biri ile farklı seviyelerde enerji iş birliği yapmaktadır. Avrupa'da özellikle Baltık ülkeleri ve Polonya, Rusya'dan gelen enerji

kaynaklarına büyük ölçüde bağımlıdır (Kasem, 2017:153). Rusya, Letonya'daki tek enerji tedarikçisi olduğu için Letonya enerji güvenliğini sağlamak amacıyla 2016 yılında Dışişleri Bakanlığı Yıllık Raporu'nda bu konuya yer vermiştir. Rapor, Klaipede'de sıvılaştırılmış bir doğal gaz terminalinin inşası, Polonya-Litvanya doğalgaz boru hattının inşası ve enerji alanında ABD ile stratejik ortaklıkların güçlendirilmesine yönelik politikaları içermektedir. Nitekim ABD, LNG pazarında etkili bir oyuncu haline gelmektedir. Polonya da Rusya'dan enerji bağımsızlığını savunarak NATO ve AB entegrasyonunu desteklemektedir (Fedina., Utenkov., Gorshkov, 2020:197).

Rusya ile Ukrayna arasındaki ilişkiler, 2006 ve 2009 yıllarında yaşanan doğalgaz krizi ile bozulmaya başlamıştır. Ukrayna, Rusya'nın doğalgazı için bir geçiş ülkesi olduğundan, yaşanan gerginlikler Rusya'nın enerji arzına ciddi tehditler oluşturmuştur. Bu krizin bir sonucu olarak, 2011 yılında Kuzey Akım projesi Rusya'nın enerji tedarik yollarını çeşitlendirmek amacıyla ilk kez gündeme gelmiştir (Simonia., Torkunov, 2015:23). Ukrayna krizinin yanı sıra, Avrupa ülkeleri için bir başka tedirginlik nedeni, 2006 yılında Kuzey Akım -2 projesinin uygulanmasıdır. Almanya, Rus gazını Ukrayna ve diğer transit ülkeler olmadan Baltık Denizi üzerinden Almanya'ya taşıyacak olan Kuzey Akım projesine destek verirken, başta Polonya olmak üzere Doğu Avrupa ülkeleri karşı çıkmaktadır. Bunun sebebi Gazprom'un bölgedeki tekelleşmesi ve Avrupa ülkelerinin Rus doğalgazına bağımlılığını artıracığına dair endişelerdir. Avrupalı liderlerin çoğu, Kuzey Akım -2 projesinin Rusya'ya ekonomik gelirden çok siyasi kazanç getireceğini iddia etmektedir. Polonya Başbakanı Beata Szydlo yaptığı bir konuşmada, Polonya'nın Kuzey Akım projesiyle birlikte enerji geçiş ülkesi olmaktan çıkması nedeniyle projeye itiraz etmiş, Avrupa Komisyonu ve Almanya'dan Avrupa enerji güvenliğinin sağlanmasını istemiştir (BBC, 28.01.2018). Ancak ABD'nin Kuzey-2 boru hattına uzun yıllardır uyguladığı yaptırımların, Almanya ve ABD liderleri arasında yapılan görüşmeler sonucunda Temmuz 2021'de kaldırılmasına karar verildi (Krasnikov, 22.07.2021). Bu durum ABD'nin Çin ile rekabete öncelik verdiği şeklinde yorumlanabilir.

2013 yılında Avrupa kıtasının enerji ihtiyacının %30'u Rusya tarafından karşılanmıştır (Gribachev, 01.03.2020). Bu oran 2016 yılında %33,1'e yükselirken, Gazprom'un 2017 yılında bölgeye arzının payı %34,7 olarak gerçekleşmiştir (Rambler, 25.09.2018). 2019 yılında ise Rusya Avrupa Birliği'nin doğalgaz ihtiyacının %41'ini karşılamıştır (Eurostat, 2019). Görüldüğü üzere Rusya, itirazlara rağmen şimdilik Avrupa'ya gaz arzını artırmayı başarmıştır.

Avrupa'ya güvenilir ve istikrarlı enerji arzı, Rusya'nın enerji güvenliği için en önemli faktörlerden biridir. Avrupa ülkelerinin Rusya üzerindeki baskıları, itirazları veya yaptırımları, Rusya için yakıt ve enerji kompleksinin uzun vadede istikrarsızlaşmasına ve dolayısıyla ülkede ekonomik ve sosyal sorunlara yol açabilir (Fedina., Utenkov., Gorshkov, 2020:198).

Genel olarak Rusya'nın enerji güvenliğine yönelik tehditler dünyadaki enerji alanında artan rekabet, enerji piyasalarındaki istikrarsızlık, Rusya'ya yönelik yaptırımlar ve siyasi baskılar başlıkları altında değerlendirilebilir. Daha detaylı olarak: yetersiz enerji kaynağı çeşitliliği, enerji alanında yüksek derecede siyasallaşma, enerji tedarik bölgelerinde siyasi istikrarsızlık, dünya enerji ve finans piyasalarının istikrarsızlığı, Rus enerji ihracatına rakip olabilecek kaya gazı, petrol kumları, metan gibi geleneksel olmayan enerji kaynaklarının aktif

gelişimi, transit ülkelerde petrol ve gaz boru hatlarının bloke edilmesi, Rus enerji kaynaklarının boğazlarda ve kanallarda taşınmasına ilişkin kısıtlamalar, Rus enerji kaynaklarının geçişi için makul olmayan yüksek tarifeler, Rus şirketlerinin yurt dışındaki faaliyetlerine engel olunması, küresel ve jeopolitik bir ekonomik kriz olasılığıdır (Khlopov, 2016:104). Rusya'nın enerji güvenliğine yönelik iç tehditler arasında yetersiz jeolojik araştırmalar, maden kaynaklarının bozulması, zayıf enerji üretim kapasitesi ve yavaş yenilenme gibi sorunlar yer almaktadır. Bu durum, yani sektördeki esnek olmayan fiyatlandırma politikaları ve yetersiz finansal kaynaklar, vergi yükünün artmasına ve dolayısıyla enerji fiyatlarının artmasına neden olmaktadır (Senderov, 23.05.2013).

Rusya'nın enerji politikaları 2009 yılında hükümet tarafından "Enerji Stratejisi (ES) - 2030" adı altında üç aşamada belirlenmiştir. 2013-2015 yılları arasındaki ilk aşamanın amacı 2008 krizinin kötü etkilerini ortadan kaldırmak, enerji sektörünün zarar görmüş alanlarını daha verimli hale getirmek ve enerji sektörü teknolojilerini modernize etmektir. 2015-2022 arasındaki ikinci aşamada Rusya'nın Uzak Doğu ve Doğu Sibirya bölgelerinde yeni enerji sahalarının oluşturulması hedeflenmiştir. 2022 ile 2030 arasındaki üçüncü aşama, alternatif enerji kaynaklarının keşfedilmesi ve Rusya'nın hidrokarbon ihracatına olan bağımlılığının azaltılmasıdır (Onufrieva, 2009: 135).

21. yüzyılda Rusya'nın enerji güvenliğini sağlamak için sektörün gelişmesindeki en önemli politikalardan biri "Doğu Vektörü" dür. Rusya'nın çok kutuplu söylem çerçevesinde faaliyet alanını dünyanın farklı bölgelerinde genişletmesinde "Doğu Vektörü" politikaları önemli bir yere sahiptir. Bu politikayla Rusya'nın Avrasya kıtasının Doğu ve Batısı arasında bir ulaşım köprüsü olarak rolü, enerji politikalarının önemini daha da artırmaktadır (Bushuev, Mastepanov, 2015: 34).

Son yıllarda Asya-Pasifik bölgesi, ekonomik açıdan dünyanın en hızlı büyüyen bölgesidir. Rusya'nın "Doğuya Dönüş" stratejisi de bu bölgenin ekonomik potansiyeli ile bağlantılıdır. Rusya, Asya-Pasifik ülkeleri ile iş birliğini geliştirmeyi ve böylelikle enerji tedariki konusunda Avrupa'ya olan bağımlılığını azaltmayı hedeflemektedir (Valerievna, 2016: 47). Kuşkusuz bu ülkeler arasında Rusya'nın en önemli ticaret ortağı, bölgenin en büyük yatırımcısı ve hızla büyüyen ekonomisi olan Çin'dir. Ticaret ortaklığına ek olarak, 1980'lerden beri büyüyen ekonomisinin enerji talebini karşılayamadığı için Çin'in Rusya'daki çıkarlarının temel amacı Rusya'nın doğu bölgesindeki enerji kaynaklarıdır. Rusya'nın doğu bölgesi ile ilgili temel hedefleri şu şekildedir; enerji ihracatını mümkün olan en üst düzeye çıkarmak, Asya Pasifik ülkeleri ile enerji anlaşmalarını artırmak, bu ülkelerin Rusya'ya yatırım ve teknoloji çekme projelerine destek vermek, enerji kaynakları üreten ve tüketen devletler ile şirketler arasında diyalogu geliştirmektir (Bushuev, Mastepanov, 2015: 35).

Rusya'nın Avrupa'ya olan bağımlılığını azaltarak enerji talep güvenliğini sağlamak ve aynı zamanda AB ile ilişkilerinde sorunlar yaşadığı için doğu bölgesi ülkeleri ile özellikle enerji alanında iş birliğini çeşitlendirmek ihtiyacı duymaktadır (Bushuev, Mastepanov, 2015: 35).

Rusya *Doğu Vektörü* politikalarının sonucu olarak, özellikle Çin, (Sibirya'nın Gücü gaz boru hattı, Skovorodino Petrol boru hattı, Tianjin'de rafine inşaatı ve b.), Japonya (Doğu Sibirya'da Rusya'nın ilk sıvılaştırılmış doğalgaz tesisi Sakhalin-1, Sakhalin-2 projeleri)

(Gazprom: Saklahin II) ve Kuzey Kore (Kömür kompleksleri inşaatı), ile yeni iş birlikleri geliştirmeyi başarmıştır (Kaynak: Morproekt). Rusya'nın farklı bölgelerdeki enerji faaliyetlerini artırması, enerji güvenliğinin sağlanması ile ilgili olması nedeniyle uluslararası arenada kutuplardan biri olma yolunda önemli politikalar oluşturmaktadır.

Doğu Akdeniz'de Enerji Denklemi

Doğu Akdeniz, önemli ticaret yollarını birbirine bağlaması nedeniyle stratejik öneme sahip bölgedir. Yirminci yüzyılda Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynakları nedeniyle bu ticaret yollarının önemi katlanarak artmıştır. Bu nedenle Doğu Akdeniz bölgesi büyük güçlerin hedef noktası haline gelmiştir. Enerji alanlarına hâkim olmak ile küresel bir güç olmak arasında doğal ve yakın bir ilişki vardır. Bu bölgeye hâkim olacak güç dünyanın büyük bir kısmında etkili olacaktır (Özdemir, 2018). Ayrıca bölge, uzun yıllardır devam eden Kıbrıs sorunu, Türkiye-Yunanistan uyuşmazlığı, İsrail-Filistin çatışması, Arap Baharı ve sonrası Suriye ve Libya'da yaşanan iç savaşlar ve MEB ile ilgili yaşanan gerginlikler nedeniyle tüm dünyanın odak noktasına haline gelmiştir. Bu durumda dış politikada çok kutupluluk gibi söylemlerle uluslararası arenada hedeflerini yüksek tutan Rusya için bölge önemli hale gelmiştir. Doğu Akdeniz, Rusya'ya güç dengelerini etkileyerek Avrupa'ya enerji arz güvenliğinin sürekliliğini sağlama ve Arap Baharı'nın getirdiği güvenlik sorunlarının çözümünde rol oynayarak bölge ülkeleriyle iş birliğini geliştirme fırsatı sunmaktadır.

Doğu Akdeniz bölgesinde, İsrail ve Mısır açıklarındaki Leviathan, Tamar ve Zohr sahalarında keşfedilen önemli doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. Türkiye, Lübnan, Suriye, GKRY ve KKTC gibi bölgedeki diğer ülkeler potansiyel enerji rezervlerinin varlığı ile ilgilenmektedir (Özdemir., Hasan, 2018: 410). ABD Jeolojik Araştırma Merkezi tarafından 2010 yılında yayınlanmış rapora göre, Levant havzasında toplamda 1,7 milyar varillik petrol rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Doğu Akdeniz'in doğal gaz rezervinin ise 3,45 trilyon metreküp olduğu tahmin edilmektedir (Can, 31.12.2019).

Avrupa Birliği, Akdeniz bölgesindeki entegrasyon politikalarına önem verip bölgeyi özellikle enerji sektöründe AB'ye bağlamayı hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda düzenlenen 1995 Barselona Konferansı Akdeniz bölgesindeki hemen hemen tüm kıyıdaş devletlerin ve AB devletlerinin katıldığı bir forumdur. Formun amacı, 2010 yılına kadar iş birliği ve ortaklık mekanizmaları kurmak ve bu temelde bir Akdeniz serbest ticaret bölgesi oluşturmaktır (Kurtbağ, 2003). Fransız Total firmasının ve İtalyan ENI firmasının Doğu Akdeniz'de enerji alanındaki faaliyetleri bu entegrasyon politikalarıyla ilişkili görünmektedir. 14 Ocak 2019'da Kahire'de ise İsrail, İtalya, Ürdün, Filistin Yönetimi, Mısır ve Yunanistan'ın katılımıyla Doğu Akdeniz Gaz Forumu bölgesel iş birliğini güçlendirmek amacıyla düzenlenmiştir. Türkiye, Suriye ve Lübnan forumdan dışlanmıştı (Demirci, 02.12.2019). ABD ve AB'nin desteklediği forum Eylül 2020'de İsrail, Mısır, Yunanistan, GKRY, İtalya ve Ürdün'ün katılımıyla kuruluş anlaşması imzalanarak resmi bir statü kazanmıştır (Göksedef, 28.04.2021). Forum bölgeden Türkiye'yi dışlamakla birlikte, esas görevinin bölge gazının Avrupa'ya taşınması sağlamaktır (Demirci, 10.05.2019).

Arap Baharı sonrası bölgede yaşanan istikrarsızlık enerji piyasasını sıkıntıya sokması ve Doğu Akdeniz'in hidrokarbon sahalarının yeni bir arz alanı oluşturması bölgedeki siyasi

dengelerin deęiŖeceęinin sinyallerini vermektedir. Ayrıca Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervleri, bölgenin enerji dengelerini Ŗimdiden deęiŖtirmiŖtir. En çarpıcı deęiŖim, İsrail'in enerji ithal eden ülkeden ihracatçı ülke konumuna gelmesidir. İsrail, GKRY ve Yunanistan'ın iŖ birliği sonucunda ortaya çıkan EastMed projesinin varlığı, bölgede yeni dengelerin kurulduğuna dair baŖka bir örnektir.

Suriye'de konumunu güçlendirerek Doğu Akdeniz'de daha aktif dıŖ politika izleyen Rusya, bölge ülkelerinin her biri ile iŖ birliğini geliŖtirme amacına sahip olsa da bölgedeki Batı yanlısı ülkelerin özellikle enerji alanında Avrupa Birliği'ne yakın politikalar izlediği görülmektedir. Örneğin, İsrail ve GKRY sahalarında ağırlıklı olarak Batılı Ŗirketler faaliyet göstermektedir. Ayrıca, Avrupa ve ABD'nin de desteklediği EastMed projesi, İsrail, GKRY ve Yunanistan'ın iŖ birliğinin bir sonucu olarak ortaya ıkmıŖtır. EastMed projesinin Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığının azaltılmasına önemli katkı sağlayacağı dŖnlmektedir. Rusya-Batı iliŖkilerinde gerilim her geçen gün artarken Doğu Akdeniz'de hangi bloğun daha avantajlı olacağı sorusunu akla getirmektedir. Bir yanda Almanya ile Rusya arasında geliŖtirilen Kuzey Akım-2 projesi, diğer yanda Akdeniz'in Batı yanlısı ülkelerinin iŖ birliği sonucunda ortaya çıkan Eastmed projesi, Avrupa'nın Rusya enerjisine bağımlılığının devam edip etmeyeceğini belirleyecektir. Aynı zamanda Rusya'nın Türkiye ile geliŖtirildięi Türk Akımı projesi, EastMed projesinin enerji alanında Avrupa kıtasına hâkim olma ihtimalini azaltmaktadır. Bu nedenle EastMed'in (Ŗekil 1'de) Avrupa'ya enerji sağlamada en büyük rakibi olan Kuzey Akım-2 projesinin, ABD yaptırımlarına ve eŖitli Avrupa lkelerinin itirazlarına rağmen Rusya'nın Batı ile rekabet halinde olduğu Doğu Akdeniz politikaları üzerinde önemli bir etkisi olduğu dŖnlmektedir. Doğu Akdeniz'de bu rekabetin seyrini deęiŖtirebilecek geliŖmenin Temmuz 2021'de gerekleŖtięini belirtmek gerekir. ABD'nin uzun yıllardır Kuzey Akım-2 boru hattına uyguladığı yaptırımlar Almanya ile yapılan anlaşma sonucunda sona ermiŖtir (Krasnikov, 22.07.2021). Bu durum ABD'nin Çin'i daha tehlikeli bir rakip olarak görmesi nedeniyle Rusya'yı dıŖlayan politikaları nispeten gevŖeterek Çin ve Rusya'nın yakınlaŖmasını engellemek isteyen bir politika olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla Kuzey Akım-2 boru hattı üzerindeki yaptırımların kaldırılması, Doğu Akdeniz'de ABD ile Rusya arasındaki rekabete de yansiyacaktır.

Doğu Akdeniz'de son yıllarda enerji keŖfedilmesi, bölgedeki güç dengesinin yeniden koordine edilmesine neden olmuŖtur. Bölgenin yeni oluŖumlarından biri de enerji alanında iŖ birliği geliŖtiren İsrail, GKRY ve Yunanistan ortaklığıdır. Ortak geliŖtirilen EastMed projesi ile Avrupa kıtasına enerji arzı gerekleŖtirilmesi planlanmaktadır. Proje, Avrupa Birliği Komisyonu ve ABD tarafından da desteklenmektedir (Marketos, 2013: 83).

Yunanistan ve İsrail arasında Eylül 2011'de imzalanan stratejik askeri anlaşma, İsrail'e stratejik derinlik katmıŖ ve AB ile doğrudan siyasi ve enerji iŖ birliği kurma fırsatı vermiŖtir. İki devlet arasındaki iŖ birliği, AB'ye alternatif enerji arzı sağlamasına katkı sağlayacaktır. Anlaşma, İran, Suriye ve Türkiye'ye karŖı sadece bir denge oluŖturmakla kalmamakta aynı zamanda Rusya ile Türkiye arasındaki enerji iŖ birliğinin geliŖimini de tehlikeye atmıŖtır (Marketos, 2013: 87).

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne bağlı Gazimağusa yakınlarındaki İsrail'in ekonomik desteğiyle inşa edilen doğalgaz depolama terminallerinde çok sayıda İsrail vatandaşı çalışmaktadır. Bu nedenle taraflar, İsraili ve Kıbrıslı Rum personel ve tesislerinin güvenliğini sağlamak için kuvvetlerini bölgede konuşlandırmaya karar vermiştir. Bu anlaşmadan anlaşılacağı üzere, İsrail'in GKRY'deki varlığı uzun vadeli olacaktır ve bu işbirliğinde ABD'nin desteği kaçınılmazdır. Sonuç olarak GKRY, İsrail devleti için güvenlik ve refah sağlamada önemli bir unsura dönüşmektedir (Marketos, 2013: 84).

Ancak Yunanistan ve GKRY'nin yaşadığı ekonomik zorluklar nedeniyle, bu ülkeler Rusya'yla işbirliğine alternatif olarak bakmaya başlamıştır. Özellikle son yıllarda dünyada farklı güçlerin yükselişi ile denge politikaları, çok kutuplu bir dünyanın inşa sürecinde devletler arası ilişkilerde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Çok kutuplu dünyanın bir tezahürü olarak, her devlet tek bir büyük güce tam anlamıyla bağlı kalmak istememekte ve farklı devletlerle işbirliğini genişleterek güç dengesinin oluşumunda rol oynamak istemektedir. Dolayısıyla ABD, Yunanistan-GKRY-İsrail işbirliğini desteklese de bu ülkeler Rusya'yı dışlamamaktadır. Rusya ise bu durumdan yararlanarak etki alanını güçlendirmeye çalışmaktadır. Dengeleme politikaları çerçevesinde bölgede Batı etkisini zayıflatarak bölge ülkeleriyle işbirliğini güçlendirmeye çalışan Rusya, bölgede Batı bloğunun desteklediği İsrail-GKRY-Yunanistan (İtalya'nın bu işbirliğine katılması henüz kesin değildir) hattı ülkelerinin her biri ile ilişkileri farklı alanlarda geliştirmekte hem de Kuzey Akım-2, Türk Akım gibi projeler aracılığıyla rekabet etmektedir. Rusya'nın reel politik çerçevede yönettiği dış politika hedefi, Yunanistan, GKRY ve Türkiye'nin Batılı devletler ile bağlarını zayıflatarak Rusya ile yakınlaşmasını sağlamaktır. Rusya, stratejik ve ekonomik araçları kullanarak Güney bölgesi üzerindeki etkisini genişletmeyi hedeflemektedir (Tarakçı, 19.02.2014).

Gazprom'un Doğu Akdeniz'deki hedeflerinden biri Yunan petrol ve gaz şirketi DEPA'nın menkul kıymetlerini satın almaktır. Gazprom'un proje yönetimi departmanı başkanı Leonid Zyuganova'ya göre: "Şirketin DEPA ile işbirliği Güney Akım projesiyle ilgili değil ve planlanan boru hattının Yunan topraklarından geçmemesinin nedeni DEPA ile değil, piyasa durumuyla ilgilidir". "Piyasa durumu" ile L. Zyuganov'un kastettiği, Yunanistan ve İtalya'nın yaşadığı ekonomik sorunlar nedeniyle enerji talebinin düşük olmasıdır (Marketos, 2013: 85).

2 Haziran 2017'de St.Petersburg Ulusal Ekonomik Forumu çerçevesinde Gasprom, Edison, EDF ve DEPA yöneticileri bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmaya göre, "Türk Akımı" ve "Poseidon" projeleri kapsamında Rusya'dan Türkiye üzerinden Yunanistan ve İtalya'ya uzanan Güney rotası düzenlenecektir (Gazprom, 02.06.2017). Gazprom için DEPA hisselerinin satın almak istemesindeki amaç, İsrail ve Güney Kıbrıs'tan doğalgaz alımlarını artırmak ve DEPA ağı üzerinden Yunanistan anakarasından Avrupa pazarına sıvılaştırılmış şekilde tedarik etmektir. Bu şekilde Rusya, Doğu Akdeniz enerji politikalarına müdahale ederek etki alanı güçlendirmeyi planlamaktadır.

Rusya'nın bölgedeki en güçlü rakibi olan ABD, GKRY'nin, kendisine ait olduğunu iddia ettiği enerji kaynaklarını geliştirme hakkını güçlü bir şekilde desteklemektedir. ABD, Doğu Akdeniz'deki konumunu güçlendirmek için konuşlandırmayı planladığı *Enerji Kaynakları Bürosu'nu* da Lefkoşa'dan başlatmıştır (Marketos, 2013: 85).

EastMed Projesi

Bölgede İsrail, GKRY ve Yunanistan arasında enerji alanında geliştirilen işbirliği sonucu ortaya çıkan EastMed boru hattı projesi, Ocak 2020'de imzalanmıştır (Magomedov, 2020: 76). İtalya'nın da projeye katılması beklenmektedir, ancak bu durum belirsizliğini korumaya devam etmektedir (Alifirova, 17.01.2020). Boru hattının, yukarıda belirtilen ülkelerin enerji kaynaklarını birbirine bağlaması ve Yunanistan'ın Epirus bölgesinden İtalya kıyılarına kadar uzanacak ITGI (Türkiye-Yunanistan-İtalya) su altı boru hattıyla entegre edilmesi planlanmaktadır. Avrupa Komisyonu EastMed'i "*ortak ilgi projesi*" olarak adlandırarak destek vermektedir. Bu nedenle AB'nin İtalya'ya projeye katılması için baskı yapması beklenmektedir (Gurkov, 20.11.2019)

Şekil 1: EastMed Boru Hattı Projesi (Berberakis, 02.01.2020)

EastMed projesi İsrail gazının Avrupa kıtasına arzı ile ilgili arayışların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Projeye göre, İsrail'in Leviathan sahasından Avrupa'ya giden gazın Kıbrıs üzerinden Yunanistan'a taşınması planlanmıştır. Araştırmalar sonucunda, projenin inşası zor ve maliyetli olmasına rağmen, bu güzergahın uygulanabilir tek seçenek olduğu kabul edilmiştir. İlk başta İsrail gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması düşünülmüş, ancak iki ülke arasındaki siyasi gerginlikler nedeniyle bu seçenek kaldırılmıştır (Eskin, 06.11.2019). İsrail ile gergin ilişkilere ek olarak, Yunanistan ve GKRY ile MEB alanları konusunda yaşanan gerilimler nedeniyle Türkiye bölgede enerji işbirliğinden dışlanmıştır.

EastMed boru hattı projesi, özellikle Yunanistan ve İtalya'nın Rus gazına olan bağımlılığının azaltılması açısından AB için önemlidir. Günümüzde AB enerji alanında Rusya'ya bağımlılığı azaltmak için Azerbaycan'dan Türkiye'ye uzanan, varış noktası İtalya olan TANAP (Trans Anadolu doğalgaz boru hattı) ve TAP (Trans Adriyatik Boru Hattı) inşa edilmiştir. AB için alternatif boru hattının varlığı, enerji tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesi açısından önemlidir (Afonsky, 27.07.2020).

Yunanistan Çevre ve Enerji Bakanı Kostis Hatzidakis proje hakkında, "Türkiye'nin olumsuz görüşüne rağmen *EastMed* barış ve işbirliği projesidir" şeklinde açıklamada bulunmuştur. Ancak bazı uzmanlar projenin bölgedeki barış sürecini baltalayacağını ve ülkeler arasındaki enerji ortaklıklarına zarar vereceğini düşünmektedir (Magomedov, 2020: 78).

Türkiye ile İsrail doğalgaz boru hattı anlaşması aslında *EastMed* projesine kıyasla coğrafi faktörlerden dolayı daha avantajlı olabilirdi. Hatta 2013 yılında iki ülke arasında konuyla ilgili görüşmeler yapılmıştır. Ancak İsrail ve Türkiye arasında gelişen olaylar ve İsrail'in Yunanistan ve GKRY ile yakınlaşması bu iş birliğini zora sokmuştur (Noskov, 2016:108). Türkiye ile İsrail arasında 2008-2012 yılları arasında yaşanan bir dizi diplomatik gerginlik nedeniyle yaklaşık 50 yıllık başarılı bir iş birliğinin ardından ilişkiler bozulmuş ve bu durum Doğu Akdeniz enerji politikalarının seyrinde büyük etki yaratmıştır. "Düşmanımın düşmanı dostumdur" şeklindeki klasik örnekte olduğu gibi İsrail, GKRY ve Yunanistan bölgedeki Türk çıkarlarına karşı bir savunma-ekonomik ittifak oluşturmak üzere bir araya gelmiştir. İsrail ve GKRY tarafından Doğu Akdeniz'de keşfedilen önemli miktardaki enerji rezervlerinden beklenen ekonomik fayda, ülkeler arasında güçlü siyasi, askeri ve enerji iş birliğinin gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur (Stergiou, 2015: 417-428).

2019 yılında Mısır, İsrail, Ürdün, GKRY, Filistin Yönetimi ve İtalya enerji alanında bölgesel iş birliğini geliştirmek için Doğu Akdeniz Doğalgaz Forumu'na (DAGF) katılmıştır. Forumun amacı, Doğu Akdeniz enerji kaynakları ile ilgili ülkeler arasında iş birliğini geliştirmektir. Forumda öngörülen projelerden biri İdku ve Damietta'da (Mısır) doğal gaz sıvılaştırma işlemi gerçekleştirerek Zohr (Mısır), Afrodit (Kıbrıs adası), Leviathan ve Tamar (İsrail) gaz sahaları arasında bağlantı kurmaktır. Buradan sıvılaştırılmış doğalgaz tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılacaktır. Doğu Akdeniz bölgesinde çatışma halindeki tarafların bile proje aracılığıyla asgari düzeyde de olsa ortak harekete geçeceği düşünülmektedir (Magomedov, 2020: 78).

LNG ile ilgili ortak proje, bölge devletlerinin işbirliğini genişletip genişletemeyeceği sorusunu gündeme getirmiştir. Avrupa Dış İlişkiler Konseyi (ECFR) düşünce kuruluşu uzmanı Tarek Bakoniy'e göre, "ekonomik barış" durumu; İsrail ve Lübnan arasında su alanlarıyla ilgili anlaşmazlıklar, Filistin sorunu, Mısır'da iç siyasi reformlar, GKRY ve Türkiye sorununun çözülmesine yardımcı olabilir. Ancak, *EastMed* boru hattı bölgesel iş birliğini tehdit etmektedir. AB'nin Rusya dışında farklı enerji tedarikçileri arama isteğinin bir sonucu olarak, bölge devletleri ile yapılan bire bir ve tek taraflı anlaşmalar Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun marjinalleşmesine yol açmaktadır. Bakoniy'e göre, *EastMed* doğalgaz boru hattının Avrupa'nın enerji güvenliği üzerinde yüksek bir etkisi olmayacaktır, çünkü gaz boru hattının kapasitesi yıllık 10-20 milyar metreküptür ve bu miktar Rusya'nın Almanya ile geliştirdiği Baltık Denizi'ndeki "Kuzey Akımı-2" (yıllık kapasitesi 55 milyar metreküp) boru hattı kapasitesine kıyasla oldukça azdır (Gazprom: Kuzey Akım-2). Bu nedenle, *EastMed* gaz boru hattı Avrupa'nın enerji güvenliğinde güçlü değişikliklere yol açmayacağı düşünülmektedir.

Rusya'nın Doğu Akdeniz'de Enerji Politikaları

Bölgenin enerjisi, Avrupa Birliği'nin Rusya'nın enerji bağımlılığında azaltması için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle Avrupa Birliği bölgede İsrail-GKRY-Yunanistan blokunu desteklemektedir. Ancak EastMed projesinin kapasitesinin yetersizliği nedeniyle, yakın gelecekte Rusya'dan AB'ye ithal edilen gazın ikamesinde önemli bir paya sahip olmayacağı tahmin edilse de yeni enerji kaynaklarının keşfedilmesi durumunda bu durum değişecektir.

Doğu Akdeniz'de yeni keşfedilen hidrokarbon kaynakları, gelirinin önemli bir bölümünü enerji kaynaklarından elde eden Rusya için bir güvenlik sorunu haline gelmiştir. Bölgede AB'nin amacı, Rusya'nın enerji kaynaklarına olan talebi azaltarak enerji arz güvenliği için gerekli olan enerji kaynaklarına erişim fırsatlarını çeşitlendirmektir. Rusya, 2019 yılında Avrupa Birliği'nin doğalgaz ihtiyacının %41'ini karşılamıştır (Eurostat, 2019). Dolayısıyla Avrupa Birliği'nin, bölgede keşfedilen enerji kaynaklarına erişim konusunda en hevesli ve en çok ihtiyaç duyan aktör olduğu görülmektedir. İsrail, GKRY ve Yunanistan'ın iş birliği sonucu ortaya çıkan EastMed projesi, Avrupa için Rus gazına bir alternatif sunmaktadır. Bu nedenle bugün İsrail-GKRY-Yunanistan ortaklığı Doğu Akdeniz'deki en önemli iş birliği olarak görülmektedir. Rusya ise Doğu Akdeniz'deki dengeleri kendi çıkarları doğrultusunda gözetmeyi ve Gazprom, Rosneft ve Novatek gibi büyük Rus şirketlerini enerji alanlarında devreye sokarak bölge ülkeleri ile iş birliği yapmayı planlamaktadır (Demirci, 10.05.2019). Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesinde faaliyetlerinin amaçlarından biri de bölgede üretilen gazın sıvılaştırılmış haliyle Asya pazarlarına ihracatında rol oynamak ve kendi teknolojilerini yaymaktır (Noskov, 2016 :109).

Rusya, Soğuk Savaş'ın ardından 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaşla Doğu Akdeniz'de etki yaratma fırsatını yakalamış, bölge çevresindeki limanlarda, hava üslerinde ve doğalgaz sondaj sahalarında faaliyetlerine hız vermiştir. Beşar Esad'ın davetinden kısa bir süre sonra Rusya, Suriye'de seyir füzelerinin fırlatılmasıyla operasyonel kapasitesini artırmıştır (Wilk, 2013). Suriye'de iç savaşın seyrini değiştirerek belirleyici aktörlerden biri haline gelen Rusya, bölgede güç dengeleri üzerinde söz sahibi olmaya başlamıştır. Ayrıca Rusya Beşar Esad hükümetinin iktidarda kalma politikaları, bölgedeki Şii çizgisinin güçlenmesi anlamına geldiğinden, bölgedeki Türkiye, İsrail ve Suudi Arabistan'ı ilgilendiren bir denklem oluşturmaktadır. ABD'nin Barack Obama döneminde başlayan ve Donald Trump yönetiminde devam eden Ortadoğu'daki askeri angajmanını azaltma politikaları, Rusya'ya güç boşluğunu doldurma adına daha etkili bir aktör olma fırsatı vermiştir (Atlas, 2020). Rusya'nın Suriye politikalarındaki başarısı, bölge ülkelerinin onu bir ortak olarak görmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Sonuç olarak Rusya, bölgede güvenlik sağlayıcısı olarak konumunu kuvvetlendirip, bölgedeki enerji politikalarına hâkim ABD ve Batı Avrupa şirketleri ile Batı'nın desteklediği İsrail-GKRY-Yunanistan hattına karşı alternatif politikalar üretme, başta savunma ve enerji olmak üzere bölge ülkeleriyle iş birliğini güçlendirmeye çalışmaktadır.

Rusya'nın Doğu Akdeniz'de nüfus alanını genişletmede kullandığı en önemli araçlardan biri enerji politikalarıdır. Doğu Akdeniz'de varlığını Batılı güçlerle yumuşak dengeleme politikaları aracılığıyla rekabet ederek güçlendirmeye çalışan Rusya'nın bölge ülkelerinin her biriyle enerji işbirliği farklılık göstermektedir. Aynı zamanda Avrupa ülkeleri Rus enerji bağımlılığında kurtulmak amacıyla bölgeye ilgi göstermektedir. Avrupa'ya enerji arzından önemli ekonomik gelir ve siyasi güç elde eden Rusya için Avrupa pazarına enerji arzının

devamlılığının sağlanması son derece önemlidir. Özellikle Almanya ile geliştirilen Kuzey Akım projesi Rusya'nın Avrupa'da siyasi güç kazanımı artırmaktadır. Bu nedenle İsrail, GKRY ve Yunanistan arasındaki işbirliğinin bir sonucu olarak Avrupa Birliği Fonu tarafından desteklenen EastMed projesinin Rusya'ya olan bağımlılığı azaltacağı düşünülmektedir. Birçok araştırmacı Eastmed projesinin (yıllık kapasitesi 10-20 milyar metreküp) (Deveci, 19.07.2020) Kuzey Akım-2 (yıllık kapasitesi 55 milyar metreküp) (Gazprom: Kuzey Akım-2) projesi ile rekabet edecek kapasiteye sahip olmadığını düşünse de Avrupa Birliği'nin Rusya'ya enerji bağımlılığından kurtulma çabasında somut bir adım atması açısından önemlidir. Rusya, enerji alanında bölge ülkeleriyle işbirliğini genişleterek eylem alanını genişletmeyi hedeflerken, EastMed projesinin bölgedeki taraflarıyla rekabet etmeye devam etmektedir. Ancak günümüzde Doğu Akdeniz'de en önemli oyuncuların olan İsrail'in ve GKRY'nin enerji sahalarında Batılı firmaların faaliyet gösterdiği düşünülürse, ilişkilerin şimdilik rekabet ağırlıklı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki enerji politikalarının daha çok rekabete dayalı olduğu görülmektedir. Nitekim Rusya bölge ülkeleriyle daha çok ABD ve AB gücünü dengelemede önemli rol oynamaktadır. Öte yandan bölge ülkeleri Rusya'nın Suriye iç savaşında oynadığı önemli rolden dolayı varlığını kabullenmiş ve ciddi partner olarak görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla diğer alanlarda olduğu gibi bölgede güç dengesinin daha çok ABD ve Avrupa Birliği lehine kurulduğu görülse de Rusya bu durumu kendi lehine dönüştürmeye gayret etmektedir. Bu doğrultuda Rusya, bölge ülkeleriyle enerji alanında yaptığı anlaşmalarla önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, Ocak 2018'de Lübnan açık denizlerinde gaz ve petrol arama çalışmaları ile ilgili olarak Fransa'nın Total, İtalya'nın ENI ve Rus Novatek şirketleri anlaşmaya varmıştır (Borschchevskaya & Ghaddar: 2018). Bir diğer Rus şirketi Rosneft Mısır'ın Doğu Akdeniz'deki Zohr sahasının işletilmesine dair hislerinin %30'unu satın almıştır (Temizer, 12.12.2016). 2013 yılında Suriye hükümeti ile enerji arama çalışmaları hakkında imzalanan mutabakat anlaşmasına göre arama çalışmaları ülkede yaşanan iç savaş nedeniyle durdurulmuş, Mart 2021'de anlaşma güncellenmiş haliyle Rus şirketleri Capital Limited ve East Med Amrit'in ülkenin karasularında sismik araştırma yapması taraflar arasında kabul edilmiştir (Göksedef, 28.04.2021).

Rusya, enerji politikalarını Sovyet sonrası alanda zaman zaman bir baskı aracı olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Rusya'nın enerji politikalarını bir dış politika aracı olarak kullanmanın Doğu Akdeniz siyasetine etkisi çok yönlüdür. Rusya'nın, uluslararası düzeyde yürüttüğü enerji politikaları nedeniyle güç kazanımlarının Batı gücünü dengelemede önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu durum dış politikalarında Batı gücünü dengelemek isteyen devletlere bir alternatif sunmaktadır. Öte yandan Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesinde enerji alanında Batı yanlısı ülkeler tarafından dışlandığına tanık oluyoruz. Rusya'nın enerji politikalarını Ukrayna ilişkilerinde bir baskı aracı olarak kullanması, ikili ilişkilerin bozulmasına ve 2014 yılında krize dönüşmesine neden olmuştur. Bu süreç sonucunda Rusya, Kırım'ın kendi topraklarına katılmasıyla Doğu Akdeniz'e doğrudan erişim sağlayarak önemli bir stratejik güç kazanmıştır. Öte yandan Ukrayna krizinin ardından Rusya'nın Batı ülkeleriyle ilişkileri kopma noktasına gelmiş, 2022 Şubat'ında Ukrayna savaşı patlak vermiştir. Çeşitli yaptırımların Rus ekonomisine zarar vermesiyle birlikte Rusya dış politikasında Batı karşıtı söylemler öne çıkmaya başladı ki, bu da İsrail ve GKRY gibi, Doğu Akdeniz'de EastMed projesini hayata geçiren hâkim konuma sahip ülkelerin Rusya ile enerji işbirliği yapmasını

engellemiştir. Ayrıca Rusya'nın saldırgan tavrı, 'güvenilir ortak' imajına zarar vermiştir. Öte yandan bölgede Batı'dan uzaklaşan Mısır, Türkiye ve Lübnan gibi ülkeler Rusya'ya yakınlaşmaktadır. Sonuç olarak, Ukrayna krizi sürecinde Rusya-Batı ilişkilerinde yaşanan bloklaşma ve zıtlama, Doğu Akdeniz'deki diğer devletlerin dış politika davranışlarını da etkilemiş ve bu durum enerji alanında kendini göstermeye başlamıştır.

Kuzey Akım-2 ve EastMed Boru Hatlarının Rekabeti

Rus kamuoyuna göre, GKRY ve İsrail'in keşfettiği gaz sahaları Rusya'nın enerji kaynaklarına göre düşük miktarlarda olduğundan AB pazarına etkisi az olacaktır. Ancak EastMed projesi Avrupa'nın bazı bölgelerinde Rus gazına olan ihtiyacı önemli ölçüde azaltabilir. Özellikle Yunanistan, Rusya'nın enerji kaynaklarına büyük ölçüde bağımlıdır. Yunanistan'ın Levanten havzasından temin edeceği doğalgaz ile Rusya'ya olan bağımlılıktan kurtulacağı düşünülmektedir.

Eastmed projesinin varlığı Kuzey Akım -1 ve Kuzey Akım-2 projelerinden bağımsız olarak düşünülemez. Kuzey Akım -1 hattına paralel olarak kurulan Kuzey Akım-2 projesi ile Rusya, Almanya'ya Baltık Denizi üzerinden doğal gaz ihraç etmeyi planlamaktadır. Rusya ile sorunlu ilişkileri nedeniyle Ukrayna topraklarından geçmeyen boru hattı (hatta bu amaçla gerçekleşen), ülke ekonomisine zarar vereceğinden Avrupa Birliği tarafından itirazlara neden olmaktadır. Ukrayna'nın Batı yanlısı politikalar izlemeye başlaması, Rusya ile Ukrayna arasında gerginliğe ve iki ülke arasında enerji alanında işbirliğinin bozulmasına neden olmuştur. 2014 yılında krize dönüşen gerilim, Kırım yarımadasının Rusya'ya katılmasına neden olmuştur. Avrupa ve ABD'nin büyük tepkisini çeken kriz, Rus ekonomisine ciddi zarar veren yaptırımların uygulanmasına sebep olmuştur. Bu nedenle, ABD, Rusya'nın Kuzey Akım-2 boru hattı üzerinden AB'ye siyasi baskı yaratacağı gerekçesiyle projeye yaptırım uygulamaya devam etmektedir. Ayrıca ABD'nin itirazlarının stratejik öneme sahip Doğu Avrupa bölgesinin kontrolüyle de ilgili olduğu düşünülmektedir. Projenin Almanya'yı Avrupa'nın enerji merkezi haline getirerek hem Rusya'ya hem de Almanya'ya fayda sağlaması beklenmektedir. "Navalni Olayı" nedeniyle Almanya ile Rusya arasındaki ilişkilerde yaşanan sorunlar ve ABD ile AB'nin müdahalesi, Kuzey Akım projesinin tamamlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Kuzey Akım Boru Hattı bu noktada son derece önemlidir. EastMed Projesi'nin AB'nin Rus enerji kaynaklarına olan bağımlılığını azaltacağı düşünülürken, Kuzey Akım projesi tam tersine Rusya'nın AB üzerindeki baskısını artıracak gibi görünmektedir (Demirci, 30.12.2019).

ABD yaptırımları ve AB ile Rusya arasındaki gergin ilişkiler nedeniyle Kuzey Akım-2 boru hattının inşaatı henüz tamamlanmamıştır. AB ve Almanya'da projenin iptal edilmesi gerektiği sık sık tartışılmaktadır. Özellikle Navalni olayından sonra Almanya, Rusya ile işbirliğinin sınırlandırılması gerektiğini düşünen Avrupa Birliği ülkeleri arasında yer almaktadır. Kuzey Akım projesi ile Rusya'nın Avrupa Birliği'ndeki siyasi etkisini artırması beklenmektedir. Uzun süredir devam eden tartışmalara rağmen Almanya Başbakanı Angela Merkel, ülke içindeki farklı gruplar arasında dengeli politikalar uygulayarak projenin tamamlanmasını desteklemektedir. Bu nedenle, Kuzey Akım projesi ve EastMed, kapasite farkı olmasına rağmen rakip projeler olarak görülmektedir. Kuşkusuz her iki proje de Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarına etkileri açısından son derece önemlidir. Kuzey Akım-2 projesinin

tamamlanması halinde Rusya'nın Avrupa'ya enerji arz güvenliğinin sağlanacağı düşünüldüğünde, EastMed, Rusya için artık bir tehdit oluşturmayacaktır. Ayrıca Kuzey Akım boru hattının tamamlanması, Rus dış politikasında enerji politikalarının önemi düşünüldüğünde çok kutuplu bir dünyanın inşasında oynayacağı rol açısından çok önemli bir başarı olacağı söylenebilir.

Rusya Doğu Akdeniz'de Yunanistan-İsrail-GKRY işbirliğine karşı yürüttüğü çeşitli faaliyetlerden biri de Türkiye ile işbirliği sonucu ortaya çıkan "Türk Akım" projesidir. 8 Ocak 2020 tarihinde İstanbul'da Türkiye ve Rusya devlet başkanları arasında Rus doğal gazının Türkiye'ye ve Güney Avrupa'ya taşıyacak olan "Türk Akımı" boru hattı hakkında anlaşmaya varılmıştır. Boru hattından planlanan toplam üretim yıllık 31,5 milyar metreküptür (Magomedov, 2020: 75). Ancak, Rusya'nın Doğu Akdeniz'de Batı hattına karşı Türkiye ile işbirliği yaptığını söylemek zordur, çünkü Rusya, ABD ve AB ile olan gerilimleri Doğu Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerine yansıtmak yerine her biri ile ilişkileri geliştirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler son yıllarda gelişme gösterse de Güney Kafkasya, Orta Asya ve Karadeniz bölgelerinde süregelen rekabet, iki ülkenin Batı'ya karşı blok oluşturmasını engellemektedir. Rusya, dış politikasında katı ittifaklar kurmak yerine yumuşak dengeleme politikalarını tercih etmektedir. Yine de iki ülke arasında enerji alanındaki işbirliği sonucunda ortaya çıkan Türk Akım Projesi'nin de EastMed projesinin bir diğer rakibi olduğu söylenebilir.

EastMed Projesi, Rus basınında farklı şekillerde yorumlanmıştır. Öncelikli tartışma konusu, projenin AB'ye Rus gazının tedarikine rakip olup olmayacağıdır. Rus medyasında EastMed projesinin oldukça yeni ve teknik olarak ham olduğu yönünde yorumlar vardır. Avrupa Komisyonu, Eastmed projesinin teknik çalışmalarını tamamlamak için bütçesinden 39 milyon dolar ayırmıştır ancak bunun yeterli olmayacağı tahmin edilmektedir (Ria.ru, 23.07.2020). EastMed denizaltı boru hattı yaklaşık 2.000 km uzunluğundadır ve yıllık 10-20 milyar metreküp kapasiteye sahiptir. Projenin ön maliyeti 7 milyar dolar olarak hesaplanmış ve 7 yılda tamamlanması planlanmıştır (Alifirova, 17.01.2020).

Ayrıca boru hattının inşasının teoride mümkün olduğu, ancak pratikte oldukça zor olduğu düşünülmektedir. Örneğin, Kıbrıs ile Girit arasındaki denizin derinliğinin 3 bin metre olması projenin yapımını zorlaştırmaktadır. Üstelik, Akdeniz bölgesinin sismik olarak aktif kabul edilmesi ve bölgenin dip rölyefinin karmaşık olması projenin yapımında karşılaşılabilecek diğer zorluklardan biridir (Ria Novosti, 23.07.2020).

Projenin bir diğer sorunu da bölgede huzursuzluk yaratacağı düşüncesidir. ABD'nin EastMed projesine bir dönem için tam destek verdiği bilinmektedir. EastMed ve özellikle Bulgaristan'a IGB bağlantısı yapılırsa Türk Akım'ın Lüleburgaz üzerinden transit hattı önemini yitirecektir. Kuzey Akım ve Türk Akımı projesine yapılan yaptırımlar ve genel olarak EastMed'in varlığı Rusya-Batı ve Türkiye- Batı ilişkilerinde ciddi gerginliklere sebep olmuştur (Ria Novosti, 23.07.2020). 2021 ve 2022 yıllarında Ukrayna sorunu nedeniyle ABD-Rusya ilişkilerinin gittikçe gerginleştiği ortamda ABD, muhtemelen bölgesel güç dengesi oyunlarında Türkiye'yi daha fazla yabancılaştırmamak için, EastMed projesine verdiği desteği çektiğini açıklamıştır.

EastMed projesinin en az yedi yıl içinde tamamlanması beklenmekteydi. Öte yandan, Rus doğalgazını Almanya'ya taşıyacak olan Kuzey Akım projesi tamamlanması halinde Rusya, iki Baltık hattına yıllık 110 milyar metreküp doğal gaz tedarik edecektir. Bu, İsrail ve Yunanistan'ın sunabileceğinden 11 kat daha fazla miktara denk gelmektedir (Ria Novosti, 23.07.2020). Eastmed'in yıllık kapasitesi 10-20 milyar metreküp iken, Gazprom yılda yaklaşık 200 milyar metreküp doğalgaz ihraç etmektedir ve bu miktarın ileride artması beklenmektedir. Ayrıca Rusya, yalnızca 2020 yılında Avrupa'ya Gazprom Export sözleşmeleri kapsamında 174,9 milyar metreküp gaz ihraç etmiştir (Gazprom, 2020:60).

Berlin Bilim ve Politika Vakfı tarafından yayınlanan "*İsrail'in Tartışmalı Gaz İhracatı Politikası*" başlıklı makalede, Avrupa Birliği'nin EastMed projesine destek vermemesi gerektiğini belirtilmiştir (Gurkov, 20.11.2019). Makaleye göre, Avrupa Birliği, EastMed gibi pahalı bir projeyi desteklemek yerine, özellikle enerji alanında İsrail'in komşu ülkeleriyle ilişkilerinin geliştirilmesi düşünülmelidir, çünkü bunun AB için daha fazla siyasi ve ekonomik faydası olacaktır. Stefan Wolfram'a göre, İsrail'in enerji ihracatı projeleri son derece çelişkilidir. İsrail'in Mısır, Ürdün ve Filistin Yönetimi ile yaptığı görüşmelerden ve anlaşmalardan anlaşılacağı üzere, İsrail Doğu Akdeniz'de tek bir doğal gaz piyasasının oluşumunu desteklemektedir. 2019 yılında İsrail, Yunanistan, GKRY ve İtalya'nın yanı sıra Filistin Yönetimi'ni de içeren DAGF'ın kurulmasına katkıda bulunmuştur. Stefan Wolfram bu oluşumu, sadece görüş alışverişinde bulunulmasına rağmen, bölge devletlerinin işbirliğini güçlendirme potansiyeli yüksek bir platform olarak görmektedir (Gurkov, 20.11.2019). Ancak İsrail'in AB ile ortak projesi EastMed'in komşu Arap ülkeleriyle enerji işbirliğine zarar verdiği ve DAGF kapsamındaki faaliyetleri geçersiz kıldığı düşünülmektedir. AB dış politikasında bir bütün olarak bölge ülkeleriyle siyasi ve ekonomik işbirliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Stefan Wolfram'a göre, EastMed Projesi bundan dolayı terk edilmelidir. AB'ye güvenilir doğal gaz arzının sağlanması için bölgenin istikrarı ve işbirliği desteklenmelidir (Gurkov, 20.11.2019).

Ayrıca AB'nin yıllık enerji tüketim miktarının yaklaşık 450 milyar metreküp olduğu düşünüldüğünde, 10-20 milyar metreküp kapasiteli EastMed başlangıçta oldukça yetersiz görünmektedir. Uzmanlar, Mısır'ın LNG merkezini Rus gazı için daha ciddi bir rakip olarak görmektedir. LNG şeklindeki gaz, tankerlerle Avrupa ve Asya'nın farklı ülkelerine tedarik edilebilir, ancak denizaltı boru hattının sınırlı tedarik rotaları vardır, bu nedenle esnekliği yoktur (Gurkov, 20.11.2019).

EastMed projesinin zayıf yanlarından biri İtalya bağlantısıdır. İtalya, projeye katılma konusundaki fikrini defalarca değiştirmiştir (Vzglyad, 31.07.2020). Aslında İtalya'nın ekonomik durumu, projeye katılmanın gerekliliği konusunda tartışmalara neden olmaktadır. Aynı zamanda, İtalya'nın doğalgaz talebi olup olmadığı konusunda belirsiz bir durum vardır (Kıvrıko, 31.07.2020).

Doğu Akdeniz'de MEB alanları nedeniyle ülkeler arasında yaşanan çatışmalar, Libya'daki sorunlar gibi zorlu siyasi durum, EastMed projesinin cazibesini yitirmesine neden olmuştur (Kıvrıko, 31.07.2020). Son olarak, EastMed projesi 7 milyar maliyetle pahalı bir

projedir ve 9,8 milyar maliyetli Kuzey Akım-2 projesinden sadece biraz daha düşüktür (Afonsky, 27.07.2020).

Başlangıçta İsrail hükümeti tarafından büyük memnuniyetle karşılanan EastMed projesi, bölgedeki gerginliğin derinleşmesi riski doğurmuştur. Nitekim EastMed projesi sadece Rusya'nın boru hatlarıyla değil, Azerbaycan-Türkiye projesi olan TANAP-TAP boru hatları, ABD ve Katar'dan gelen LNG ile de rekabet etmek durumundadır (Afonsky, 27.07.2020). Bu durum bölgede yeni yaptırımlara ve çatışmalara neden olabilirdi.

Sonuç olarak, Rus enerji kaynakları ile rekabet etme olasılığı zaten hayli düşük olan EastMed projesi, ekonomik boyutunun yanı sıra Rusya'ya karşı alternatif enerji arzı sağlama potansiyeli nedeniyle ABD ve AB tarafından bir süreliğine de olsa destek görmüştür. Öte yandan Rusya'dan Almanya'ya transit ülke olmaksızın enerji aktaracak olan Kuzey Akım projesinin tamamlanması üzerine ABD'nin yaptırımları kaldırması, en azından 2022 Ukrayna savaşı patlak verene dek, Rusya'nın Avrupa'ya enerji arzını güvence altına aldığı anlamına gelmiştir. Bu durumda EastMed projesinin Rusya'yla rekabet çerçevesinde değil, Türkiye gibi bölgesel güçleri dengeleme arayışı ile gündeme geldiği, ancak Çin ve Rusya'yı dengeleme konusunda Türkiye'yi kaybetme riski göz alınmadığı için rafa kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Daha önce AB-ABD-Rusya enerji alanındaki rekabetin Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesindeki faaliyetlerini etkileyeceği düşünülürken, yaptırımların bir dönem için kaldırılmasının ardından ABD'nin, Biden yönetimi ile birlikte Çin ile rekabete öncelik verdiği, ayrıca Almanya'yı kendisinden uzaklaştırmak istemediği anlaşılmaktadır. Bu durum, kuşkusuz Doğu Akdeniz'de Rusya ile Batı arasındaki rekabetin devam edeceğinin, ancak bu rekabet ilişkilerinin seyrinin değişebileceğinin sinyallerini vermektedir. Böylece Rusya'nın enerji şirketlerinin Doğu Akdeniz sahalarında Batılı şirketler kadar aktif rol oynamadığı görülse de Rusya'nın Kuzey Akım-2 ve Türk Akımı projeleri ile Avrupa'ya enerji sağlamaya devam arayışında olacağı ve EastMed boru hattının jeopolitik ve ekonomik nedenlerden dolayı alternatif bir proje olarak yeniden gündeme alınması ihtimalinin düşük olduğu değerlendirilmektedir.

SONUÇ

EastMed projesinin Rusya'yla rekabet çerçevesinde değil, Türkiye gibi bölgesel güçleri dengeleme arayışı ile gündeme geldiği, ancak Çin ve Rusya'yı dengeleme konusunda Türkiye'yi kaybetme riski göz alınmadığı için rafa kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Doğu Akdeniz'de MEB alanları nedeniyle ülkeler arasında yaşanan çatışmalar, Libya'daki sorunlar gibi zorlu siyasi durum, EastMed projesinin cazibesini yitirmesine neden olmuştur. Büyük bölümü deniz altında olacak projenin maliyetinin çok ağır olması, yeteri kadar gaz bulunup bulunmadığı konusunun netlik kazanmaması, yatırım için ticari şirketlerle başlatılan görüşmelerden istenilen sonucun alınmaması, Avrupa'da yeşil enerjiye dönük projelerin gittikçe artması, Rusya ve Çin'i dengeleme arayışındaki ABD'nin Türkiye'yi yabancılaştırmak istememesi, İtalya gibi AB ülkelerinin projeyi destekleme konusundaki ikircikli tavırları EastMed projesinin rafa kalkmasında etkili olmuştur. EastMed boru hattının jeopolitik ve ekonomik nedenlerden dolayı alternatif bir proje olarak yeniden gündeme alınması ihtimalinin düşük olduğu değerlendirilmektedir.

